

Derivologie – obohacování slovní zásoby

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

- ▶ Název projektu: **Šablony v SZŠ Příbram**
- ▶ Registrační číslo: **CZ.1.07/1.5.003/34.0933**
- ▶ **VY_32_INOVACE_CJ.2.11**
- ▶ *Letem světem českou gramatikou*
- ▶ Vyučovací předmět – Český jazyk a literatura

- ▶ Autor: Mgr. Alena Šimůnková
- ▶ Střední zdravotnická škola a Vyšší odborná škola zdravotnická, Příbram I, Jiráskovy sady 113

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Základní terminologie

- ▶ **Derivace = odvozování** – jeden ze základních způsobů tvoření slov v češtině
- ▶ **derivologie** = nauka o stavbě slova a tvoření slov
- ▶ **slovotvorný (slovní) základ** – část slova, kterou převzalo slovo odvozené od slova základového (*škol-ní, škol-a*)
- ▶ **formanty** – zbývající části slova, které se obměňují – předpony, přípony, koncovky

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Způsoby tvoření slov v češtině

▶ odvozování – skládání – zkracování

Odvozování – základní způsob tvoření – pomocí předpon, přípon – podstatná a přídavná jména především příponami (*uči-tel*,

ryb-ář, *fotbal-ista*, *bratr-ův*, *želez-ný*), slovesa předponami (*pře-dělat*, *vy-nést*)

Skládání – tvoření slov ze dvou nebo více základových slov nebo slovotvorných základů

Složeniny vlastní – spojeny kompozičním vokálem (*velkoměsto*, *černozem*)

Složeniny nevlastní – spřežky (*budižkničemu*)

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

- ▶ **Zkracování** – zkracováním základového slova vznikají **zkratky a zkratková slova** (dají se skloňovat)

iniciálové zkratky – vznikají z prvních písmen jednotlivých slov – *ODS, USA, VZP*

zkratková slova – spojení počátečních hlásek nebo slabik – *Čedok, Sazka, atd.*

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Stavba slova

- ▶ slova se dělí na několik rozlišitelných částí – morfémy:

kořen – nejdůležitější část, nese lexikální význam, obsahují jej všechna slova příbuzná
předpony, přípony, koncovky, kmen (část slova po odtržení koncovky)

Morfematický rozbor = rozbor stavby slova:

led-en, led-ov-ý, led-ov-ec

les, pra-les, les-ník, les-nick-ý

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

UNIVERBIZACE, MULTIVERBIZACE

- ▶ **Univerbizace** (z latinského *unus* – jeden, *verbum* – slovo) je proces, kterým se ze sousloví vytváří jednotlivé slovo. V češtině mají slova vytvořená univerbizací zpravidla hovorový či nespisovný charakter.
- ▶ Univerbizace v češtině probíhá různými způsoby. Nejběžnější způsob je, že se z původního sousloví vytvoří nové slovo, zpravidla podstatné jméno: *zubní lékař* – *zubař*, *pololetní prázdniny* – *pololetky*. Jiným způsobem je vypuštění podstatného jména, přičemž z původního přívlastku se stane zpodstatnělé přídavné jméno: *drobné peníze* – *drobné*, *vrchní číšník* – *vrchní*, *hovězí maso* – *hovězí*. Někdy je naopak vypuštěn přívlastek a zbude jen původní jméno: *jízdní kolo* – *kolo*.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

- ▶ **Multiverbizace** (z latinského *multus* – mnohý, *verbum* – slovo) je typ sousloví, které je utvořeno z jediného slova. Multiverbizace se uplatňuje především v publicistickém stylu, protože umožňuje rozšíření textu a někdy poněkud oslabuje, zjemňuje původní význam. Přílišné užívání multiverbizací ovšem vede k znehlednění textu.
- ▶ Multiverbizace je zpravidla utvořena ze slovesa, které je nahrazeno jménem s předmětovým slovesem: *navštívit* – *vykonat návštěvu*, *zkoumat* – *provádět výzkum*, *popravit* – *vykonat opravu*, *nařídit* – *vydat nařízení*.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Procvičování:

- ▶ Uved'te, jaký je významový rozdíl mezi příponami *-išt(ě)* a *-isk(o)* v těchto dvojicích:

ohniště – ohnisko

hledišťe – hledisko

stanovišťe – stanovisko

Užijte je ve větách, aby byl patrný rozdíl.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Řešení:

- ▶ Příponou *-išt(ě)* se tvoří konkrétní podstatná s místním významem, příponou *-isk(o)* se tvoří abstrakta:

Ohniště polili vodou. x Blízký východ je stále ohnisko napětí.

Hlediště divadla bylo plně zaplněno. x Lze se na to podívat z různých hledisek.

Strážný neopustil stanoviště. x Své stanovisko zdůvodnil.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Anotace

- ▶ Prezentace je určena pro žáky 2. ročníků SŠ a navazuje na učivo ze základní školy. Žáci si zopakují a procvičí znalosti a dovednosti ze základní školy, novým učivem je vysvětlení pojmosloví v této oblasti.
- ▶ Prezentace byla vytvořena v lednu 2014 a ověřena ve 2. ročníku oboru Zdravotnický asistent ve dnech: 10.2., 17.2. a 24.2.2014.
- ▶ Je určena pro 2 až 3 vyučovací hodiny.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Zdroje:

HAVRÁNEK, Bohuslav. – JEDLIČKA, Alois. *Stručná mluvnice česká*. Vyd. 26, ve Fortuně 2. vyd. Praha: Fortuna, 1998.

246 s. ISBN 80–7168–555–0.

MAŠKOVÁ, Drahuše. *Český jazyk – přehled středoškolského učiva*. 1. vydání. Třebíč: Petra Velanová, 2005. 175 s.

ISBN 80–902571–5–1.

▶ ČECHOVÁ, Marie – OLIVA Karel – NEJEDLÝ Petr. *Hrátky s češtinou*. 1. vydání. Praha: SPN, 2007. 224 s. ISBN 97880–7235–340–3.